

MAGYARI SÁRA ROVATA

Fordít, elárul vagy összeköt és megmutat?

Tandem

Egy szöveget lefordítani a másik nyelvre nem kis dolog. A műfordítás még ennél is nehezebb feladat. Augusztusi tandemünk a fordítás nehézségeiről és szépségeiről szól. Olyan kérdéseket járunk körbe, hogy mi indít el a fordítás útján. A fordított szöveg több vagy kevesebb-e az eredeténél? Hogyan viszonyuljunk a műfordításhoz? Van-e ma igény a román–magyar fordításokra és műfordításokra?

(Magyari Sára)

Én nem vagyok műfordító, szakfordítást viszont tanultam és gyakoroltam is, mikor kellett, éppenséggel tolmácsoltam is. Azért a szinkrontolmácsolás igen térdre kényszeríti a kétnyelvű beszélőt! De most nem erről lesz szó. Bevallom, néha kacérkodom a műfordítással is – mert muszáj. Szívesen fordítok Örkényt, Dsidát, de próbálkoztam Voiculescuvall és Bacoviával is. Oktatási célból – mikor magyart tanítottam idegen nyelvként, Örkényt imádták, értették is. Hisz a román kultúrától nem áll távol az abszurd. Román szerzőket pedig a magyarországi ismerősöknek akartam megmutatni. Mert nálam ez a hívószó: megmutatni. Összekötni a román és a magyar kultúrát. Ez a hídverés lassan mániám, de egyre nagyobb az igény is rá: látni kell a másik kultúrát, nyelvet, irodalmat – vagy éppen olvasni.

Igaz, a fordított szöveg más, mint az eredeti. Aki hályogkóvács módjára fog bele, általában szó szerint fordít. Ilyenkor mennek el a dolgok. A kulturális átültetéshez, a nyelvi megfeleltetéshez több kell: először talán az a legfontosabb, hogy elfogadjam, a másik nyelvén másképpen vannak a dolgok. Nem nagyon másként, de egy kicsit azért igen. Nézzünk egy példát: a mi magyar, protestáns hitvilágunkban vannak *papnők* is, akik szolgálnak. Ezt románul nem nagyon tudjuk viszszaadni egy szóval, mert a *preoteasă* papné lenne, s az azért nagyon más. Akkor maradhat a *femeie preot*, amit egyszerűen

MAGYARI SÁRA (1976, Nagybodófalva) nyelvész, újságíró, a PKE docense. Tanulmányait Nagyváradon (I. Vulcan Tanítóképző, Ady Endre Sajtókollégium), Temesváron (Művészeti Iskola) és Kolozsváron (BBTE) végezte. Rovatai vannak a Román Rádió temesvári adásában, a Nyugati Jelenben, az E-nyelv Magazinban, a MŰRE lapjában. Kötete: Takázás (esszék, publicisztikák, MŰRE, 2018).

GÁBOS-FOARȚĂ ILDIKÓ (1957, Temesvár), író, műfordító, pszichológus.

a román ortodox ember nem is fog tudni értelmezni, kell hozzá egy egész litánia magyarázat, de legalább egy lábjegyzet. Ilyen megpróbáltatások révén vallom, hogy a fordított szöveg – legyen az irodalmi vagy hétköznapi – egyszerre több is és kevesebb is, mint a forrásnyelvi szöveg.

Kultúrtörténeti kuriózum, hogy miként viszonyul a nyelv a *fordító*,

fordítás megnevezéséhez: magyarul ez valami olyasmit jelent, hogy nem pont úgy vannak a dolgok a célnyelvben, mint a forrásnyelvben, hanem kicsit másként vagy éppen pont fordítva. A fordítás megfordítása a dolgoknak, egy másik szempontból való értelmezés. Románul a *traduce*, *traducător* szavak úgy tűnik, hogy a *trădare* szóval képeznek nyelvcsaládot, és így az árulás, elárulás jelentés is benne van. Izgalmas ez, mert minden nyelv egy kicsit másként tükrözi a világot, és a fordító mindkét világban jártas kell legyen, s szükséges megteremtenie az átjárási lehetőséget e két világ között akkor is, ha közben kicsit árulóvá válik, hiszen nem tudja pontosan azt átültetni, átadni, amit a forrásnyelv kódol.

Mindezek mellett azért a fordítók, műfordítók, tolmácsok igen megbecsült emberek a mi közösségeinkben. Ezt a fordítóirodák árjegyzékében is látjuk, s valahol a történelem is azt igazolja, aki több nyelven tud és fordítani, tolmácsolni is képes, annak mindig jó dolga volt. Nekem úgy tűnik, a műfordítókat mostanában a mi vidékünkön igen nagy becsben tartjuk. Már csak azért is, mert egyre kevesebben vannak. S azért ők olyan művészszerűségek is. Én legalábbis annak tartom őket. Jómagam amúgy is felnézek rájuk, mert olyan kétnyelvi virtuskodásra képesek, amelyeken én azért vért izzadok. A műfordító barátaim szerintem folyamatosan két egész emberek: mindkét nyelvet és kultúrát értik és élük.

Az nem kérdés, hogy van-e igény román–magyar fordításokra. Most kért be tőlem az egyik magyarországi pályázató két olyan jogszabályt eredetiben románul és magyarra is fordítva, amelyek több száz oldalt tesznek ki, s mivel a *Hivatalos Közlöny* még nem fordította le pont azokat, igen sok órámba telt, míg magyarra varázsoltam őket (az adminisztráció nyelvének fordítóit külön díjakkal kellene jutalmazni). A műfordítás helyzete más lehetne, ha nem élnénk egymás mellett, ha nem lennének vegyes tannyelvű iskolák, ha nem lenne például Temesvár 2021-ben Európa kulturális fővárosa. De az lesz. S szerintem a temesvári, bánági szerzőket most kellene leginkább fordítani, megmutatni egymásnak, ha már multikulturális, négy nyelvű vidék vagyunk. De ott vannak a kortárs költők, írók mindkét kultúrában, s ha már itt élünk egymás mellett s amúgy talán azért is, mert van egy-két nagyon klassz szöveg hol

itt, hol ott, nagyszerű lenne egymásnak megmutatni. S nem mellesleg, mikor a temesvári Nyugati Egyetem román tanszékén magyar kultúrát tanítottam románul, nagy hasznomra vált volna a középkor magyar irodalmának legalább a részleges román fordítása, mert beleőszültem, mire megértettem a hallgatókkal, mit is jelent a lovagi költészet, a lovagkirály magatartása és hagyatéka. Na, például, amikor majd Nagyvárad lesz a kulturális főváros, remélem, lesz rá igény, akarat és pénz, hogy ennek a kornak a szövegeit is megmutassuk – szerintem akad majd, aki kíváncsi lesz rá.

(Gábos-Foartă Ildikó)

Sok minden indíthat el valakit a fordítás útján. Habár egy kívülállónak első látásra a fordítás unalmas foglalatosságnak tűnhet, hisz mi érdekes lehet abban, hogy hetekig, hónapokig, naponta hosszú órákat tölt a fordító azzal, hogy egy művet, legyen az próza vagy vers, az egyik nyelvből a másikba áttelepítsen?! Valahogy olyan ez, mint egy hídépítés két teljesen különböző nyelv között – amelyből (forrásnyelv) és amelyre (célnyelv) fordít –, miközben keze-lába kötve van az eredeti mű és a célnyelv sajátosságai által. Mint Kosztolányi mondta volt 1928-ban, az *Új Időkben* közölt cikkében: „Műfordítani annyi, mint gúzsba kötötte tancolni.” De azt hiszem, leginkább a kihívás adrenalint kifejtő hatása az, ami leginkább csábít a fordításra. Így nyilatkozott Anavi Ádám temesvári költő is egyik interjújában, melyet 2002-ben

adott az *Orizont* irodalmi lapnak: „A lefordíthatatlan vers provokál!” És hozzátenném, hogy nemcsak a lefordíthatatlan vers, hanem maga a *lefordíthatatlanság* provokál. Mert ha mégis sikerül, az a legnagyobb élményt és megelégedettséget nyújtja egy fordítónak!

Lehet-e egy fordítás egyidejűleg szép és hűséges? Igen, valószínűleg, amennyiben egy szép nő is az! Talán nem véletlen, hogy – ha jól tudom – a román nyelv az egyedüli, amelyben a *fordítani* (a *traduce*) igének egyúttal *megcsalni*, *áтеjteni*, *hűtlennek lenni* jelentése is van, példaképpen gondoljunk csak Ion Luca Caragiale humoros *Diplomácia* című karcolatára. És ma már, ha fordításról beszélünk, szinte közhellyé vált az olasz *traduttore traditore* (a *fordító ferdítő*) szójáték is.

„A szó szerint való hűség és a szépség többnyire ellenségek.”¹ Ebből a szempontból nézve a dolgokat, a fordítónak választania kellene tehát a pontosság és az expresszivitás között, miközben az igazság valahol középen van, mivel „[...] egy fordítás annál nagyobb eltéréseket mutat az eredetitől, minél nagyobb igyekezettel törekszik a hűségre” – írja Humboldt 1816-ban megjelent *Agamemnón*-fordításának előszavában. Míg a pontosság – mondjuk – általában nem okoz különösebb nehézséget, pláne, ha prózafordításról van szó, az expresszivitás annál inkább, különösen a versfordításnál, mely esetben többek között még a rímekhez, versmértékhez, ütemhez, ritmushoz, szótagszámhoz is kötve van a fordító, miközben a pontosságot sem hanyagolhatja el. De az expresszivitást sem szabad mellébeszélésként értelmezni, hanem inkább mint egyfajta kerülőutat a két part között, vagyis a forrásnyelv és a cél nyelv között, nem feledve a mű egységét és egyéniségét sem. És nagyon fontos a dallam, a vers „lelke”, a hangulata. Hogy mindezt ki tudja fejezni, a fordító nemcsak fordít, hanem egyben költ is, átír, ezért lehetetlen, hogy a saját „lenyomatát” ne vigye a fordított műbe, miközben „úgy kell dolgoznia, hogy célt találjon. A cél az eredeti költemény”.² Tehát miközben fordít, a fordító maga is alkot, először bensőségesen közelíti meg az eredeti szöveget, elmerül benne, átérzi, aztán átszíri, átdolgozza, szinte dédelgeti, mielőtt útjára bocsátaná egy másik nyelv vizein. Ezért nem véletlen, hogy a legtöbb fordító maga is író vagy költő, mert mindehhez nemcsak a két nyelv minden csínját-bínját kell perfektül tudni, hanem intuícióra,

inspirációra és néha egy kis szerencsére is szükség van, hogy leessen a tantusz. Na meg nagyon kell szeretni azt a szöveget, amelyet fordítunk, és fordítóként mondhatom, hogy jobban kell tudjunk írni, kifejezni *magunkat* azon a nyelven, *amelyre* fordítunk.

Az utóbbi időben az olvasók körében egyre nagyobb az érdeklődés az úgymond *egzotikus* nyelvek irodalma iránt (japán, kínai, koreai, arab). Úgy vettem észre, hogy a román közönség a magyart is ebbe a kategóriába sorolja. Ezért is az elmúlt 10-15 év alatt elég sok magyar kortárs mű lett lefordítva román nyelvre: Kertész Imre, Esterházy Péter, Dragomán György, Krasznahorkai László, Bartis Attila, hogy csak a legismertebbeket említsem. Viszont magyar–román fordító tudtommal nagyon kevés van. És érdemes lenne újból és újból szomorúan felhívni a figyelmet arra, hogy a fordító általában a *láthatatlan ember* szerepét éli! Habár őt nevezhetnénk a szerző másnyelvű énjének is, ő árnyékban marad, a kulisszákban dolgozik, nálunk (és nemcsak nálunk!) a könyvek borítóján sincs feltüntetve, a könyvkritikusok meg legtöbbször még csak pár sor erejéig sem méltatják megemlíteni még a nevét sem, nemhogy a fordítás minőségét vagy szépségét. Ki tudna most kapásból legalább egy fordítót megnevezni, bármely nyelvről is lenne szó?

Pedig csak ő tudja igazán, hogy „fordítani annyi, mint az illatot aromává változtatni, hogy a másik nyelv léte önmagában tudjon lüktetni”³

1. Kosztolányi Dezső, A „Holló” (Válasz Elek Artúrnak), *Nyugat*, 1913, 21. szám.
2. Uo.
3. Paepcke, F., A sikeres fordítás hermeneutikai útjai, *Magyar Filozófiai Szemle*, 1989/4. 413–33. Fordította: Mezei György.